

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ,
КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ЕКСПЕРТОЛОГІЇ
ФАКУЛЬТЕТ № 6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Напрями розвитку науки кримінальний
процес» вибіркового компоненту
освітньої програми третього (освітнього наукового) рівня вищої освіти
081 Право

Тема 2 – Докази і доказування у кримінальному провадженні

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 9 від 30.10.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 9 від 18.10. 2023

р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 9 від 29.10.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС (протокол від 16.10.2023 № 9)

Розробники:

Професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС, д.ю.н., професор Слінько С.В.

Доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС, к.ю.н., доцент Соловйова О.Є.

Рецензенти:

Декан факультету 1 ХНУВС, к.ю.н., доцент Романюк В.В.

Завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., професор Житний О.О.

План лекції

1. Поняття та класифікація доказів.
2. Джерела доказів у кримінальному процесі.
3. Поняття і зміст процесу доказування.
4. Елементи процесу доказування: збирання, перевірка і оцінка.
5. Предмет і межі доказування.
6. Суб'єкти доказування

Література:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. — 2012. — № 90—91. — 19 травня.
3. Кримінальний процес: підручник / О.В.Капліна, О.Г.Шило, В.М.Трофименко та ін.; за заг. ред. О.В.Капліної, О.Г.Шило. — Харків: Право, 2018. — 584с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 13-те, доповнене і перероб. — К.: Правова єдність, 2017. — 834 с.
5. Трофименко В.М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві: монографія /В.М.Трофименко. — Харків : ТОВ «Оберіг», 2016. — 304 с.
6. Процесуальні документи прокурора у кримінальному провадженні. Науково-практичний посібник у 2-х т. Т.1: Процесуальні документи прокурора під час досудового розслідування. — К.: Національна академія прокуратури України, 2016. — 372 с.
7. Фаренник В.І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія і практика: монографія /В.І.Фаренник. — Київ:Алерта, 2017. — 548 с.
8. Тагієв С.Р. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України: монографія/С.Р.Тагієв. — Київ : ВД «Дакор», 2015. — 440 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://www.portal.rada.gov.ua> - офіційний веб-сайт Верховної Ради України.

2. <http://www.kmu.gov.ua> - офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України.
3. <http://mvs.gov.ua> - офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України.
4. <http://www.scourt.gov.ua> - офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
5. <http://sc.gov.ua/> - офіційний веб-сайт Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільний і кримінальних справ.
6. <http://www.gp.gov.ua> - офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України.
7. <http://www.minjust.gov.ua> - Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України.
8. <http://www.reyestr.court.gov.ua> - єдиний реєстр судових рішень в Україні.

Текст лекції

1. Поняття та класифікація доказів.

Для успішного вирішення завдань кримінального судочинства слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд зобов'язані встановити, чи мала місце подія кримінального правопорушення, яке саме кримінальне правопорушення було вчинено, хто винуватий у його вчиненні, та інші обставини, що мають значення для законного та обґрунтованого вирішення кримінального провадження, захисту прав і законних інтересів учасників процесу. Кримінальне правопорушення для осіб, на яких законом покладено обов'язок розслідування і розгляду справи, завжди є подією минулого, яку вони повинні пізнати. Тому слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд при здійсненні відповідно розслідування або судового провадження повинні пізнавати факти, що відносяться до минулого, лише за допомогою тих слідів, які ця подія залишила. На підставі найрізноманітніших даних, фрагментарних уривчастих свідчень вони відновлюють цілісну картину події, що відбулася, тобто встановлюють обставини вчиненого кримінального правопорушення та

осіб, які його вчинили.

Встановлення фактів об'єктивної дійсності в кримінальному процесі здійснюється головним чином опосередкованим шляхом, тобто через використання відповідних доказів. Разом з тим іноді можливе і безпосереднє пізнання щоразу слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом деяких фактів. Ідеться про факти, які й після того, як вчинено кримінальне правопорушення, продовжують існувати у незмінному вигляді чи змінилися, але не втратили все ж важливих для них якостей. Таке безпосереднє пізнання сторонами кримінального провадження може відбуватися у рамках кримінального процесу при виконанні певних процесуальних дій, а саме огляду, освідування, обшуку, пред'явлення для впізнання. Таким чином, у кримінальному судочинстві докази мають суттєве значення, саме тому закон детально визначає як поняття доказів, так і весь процес їх використання у кримінальному провадженні.

Згідно ст.84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Поняття доказів структуровано і як елементи включає в себе будь-які фактичні дані, що мають значення у кримінальному провадженні (зміст); процесуальну форму їх закріплення (спосіб існування у матеріалах кримінального провадження) та носій відомостей (зовнішній вираз). Усі зазначені елементи перебувають у взаємозв'язку та у своїй єдності утворюють поняття доказів.

Під «фактичними даними» слід розуміти не самі факти, а відомості (інформацію) про них.

Факти — це події, явища дійсності, які не можна приєднати до справи. Через те при доказуванні по кримінальному провадженні слідчий, прокурор, слідчий суддя суд та інші особи, які беруть участь у процесі, оперують

відомостями про події та явища дійсності, що утворюють зміст показань допитаних осіб, документів та інших видів доказів. Навіть при безпосередньому сприйнятті слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом обставин події злочину у ході провадження слідчих (розшукових) дій (огляд, освідування тощо) вони оперують як доказами не цими фактами, а тільки відомостями (інформацією) про них, зафіксованими у встановленому законом порядку в протоколах слідчих (розшукових) дій.

Використана законодавцем юридична конструкція на визначення доказу «фактичні дані» має тлумачитися обмежено і означати, що лише інформація, що перевіряється (тобто потенційно спростовна), може утворювати його зміст.

Безпосереднім джерелом утворення слідів кримінального правопорушення, в загальному розумінні, є суспільно небезпечний вплив правопорушника, поведінка якого проявляється у формі дії або бездії. Формування доказів у процесуальному розумінні відбувається у перебігу здійснення діяльності слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом та закінчується тієї миті, коли отримані відомості закріплюються та/або залучаються до матеріалів кримінального провадження одним із передбачених законом способів. Процесуальна форма існування фактичних даних у кримінальному провадженні за класифікаційними видами доказів закріплена у ч.2 ст.84 КПК України. Це є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Під носієм відомостей слід вважати те, що може бути засобом відображення, фіксації, виразником чого-небудь. У кримінальному процесі носієм слідів події кримінального правопорушення виступають предмети, що можуть бути засобом сприйняття, фіксації та збереження доказової інформації. Стосовно показань свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого носіями фактичних даних є слова, речення, складні мовні конструкції. Носіями речових доказів є матеріальні об'єкти, що перебувають у твердому, сипкому або газоподібному стані. Поява нових видів інформації

зумовлює специфіку їх збереження та передачі через носії, вироблені з урахуванням останніх досягнень теорії інформатики та документалістики. Від надійності носіїв фактичних даних залежить якість сприйняття, збереження та відтворення інформації про кримінальне правопорушення у знаковій формі, що зумовило необхідність визначення науково-технічних вимог, які забезпечать бездоганне існування конкретного виду інформації на певному носії. Ці вимоги повинні враховувати слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд при отриманні й оцінці нових видів інформації, тобто якісний їх зміст з точки зору повноти сприйняття безпосередньо пов'язаний з науково-технічними можливостями носія.

Такими вимогами є:

1) можливість тотожного сприйняття інформації про кримінальне правопорушення носієм; 2) збереження цієї інформації без пошкоджень і перекручень; 3) можливість адекватного відтворення інформації про кримінальне правопорушення із носія.

Процесуальна форма доказу покликана забезпечити надійність кримінально-процесуального доказування. Щодо кримінально-процесуальних доказів, то для кожного виду чинним законодавством передбачено порядок його формування та збереження. Послідовність процесуальних дій та прийняття рішень по «входженню» до матеріалів кримінального провадження фактичних даних надають їм процесуальної форми конкретного виду доказів. Вказаний перелік видів доказів у ч.2 ст.84 КПК України є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає.

Загальновизнаним є поділ доказів стосовно предмета обвинувачення на обвинувальні та виправдувальні; за джерелом формування — на первинні та похідні; залежно від відношення до предмета доказування — на прямі та непрямі; за механізмом їх формування — на особисті та речові. Частина 2 ст.84 КПК України містить класифікацію доказів за їх процесуальною формою.

Підставою для відмежовування первинних від похідних доказів є

наявність проміжного носія доказової інформації одного і того ж виду. Так, похідними доказами є копії документів, виготовлені на місці події відбитки слідів та ін. Принцип безпосередності кримінального процесу зобов'язує слідчого, прокурора, слідчого судді та суд користуватися первинними доказами, оскільки зміна носія доказової інформації може мати своїми наслідками перекручення (незбереження у первісному вигляді) відомостей про подію кримінального правопорушення. Це, однак, не означає, що у кримінальному процесі відкидаються похідні докази. Коли використати первинний доказ з тих чи інших причин неможливо, то похідний доказ у таких випадках може замінити собою первинний.

Докази поділяються на обвинувальні та виправдувальні щодо того обвинувачення, яке становить предмет розслідування та розгляду в певному кримінальному провадженні. Обвинувальними є докази, що обґрунтовують, підтверджують обвинувачення, тобто встановлюють наявність кримінального правопорушення і вчинення його підозрюваним чи обвинуваченим, а також обставини, які обтяжують його відповідальність. До виправдувальних доказів належать ті докази, що спростовують або пом'якшують обвинувачення, — заперечують наявність події кримінального правопорушення та винуватість обвинуваченого, а також встановлюють обставини, що пом'якшують його відповідальність.

Можливість безпосередньо чи опосередковано встановлювати обставини, що входять до предмета доказування, надає фактичним даним значення прямого чи непрямого доказу. Непрямі докази на відміну від прямих дозволяють встановити проміжні факти, на підставі яких встановлюються різні елементи головного факту. Головний факт — це поняття збірне. Воно включає такі елементи предмета доказування, як подія кримінального правопорушення та вчинення його обвинуваченим. Залежно від того, які обставини встановлює той чи інший доказ, він може бути прямим в одному випадку і непрямим у другому.

Процедура формування кожного окремого доказу дозволяє

класифікувати їх на показання свідка, показання потерпілого, показання підозрюваного, показання обвинуваченого, висновок експерта, речові докази, документи.

Такі класифікації дають широку можливість для всебічного аналізу, визначення ролі та значення доказів, вибору оптимальних тактичних і методичних прийомів їх збирання, перевірки, дають змогу враховувати особливості кожного виду доказів при їх оцінці та обґрунтуванні процесуальних рішень. Процесуальне доказування – це формування, перевірка, оцінка доказів, їх процесуальних джерел, обґрунтування висновків з метою встановлення об'єктивної істини і прийняття на її основі правильного, обґрунтованого і справедливого рішення. Елементами доказування є збирання, перевірка та оцінка доказів, їх джерел, формування певної тези та наведення аргументів для його обґрунтування. Отже, доказування в кримінальному процесі полягає у збиранні доказів, їх закріпленні, перевірці, відповідній оцінці та отримання обґрунтованих висновків по кримінальному провадженню. Це діяльність розумова, що протікає відповідно до законів логіки. Але разом з цим це є практична діяльність суворо регламентована процесуальним законом.

Новий КПК України у ст..92 чітко визначає, що обов'язок доказування обставин, перелічених у ст..91 КПК, покладається на слідчого та прокурора, та в установлених законом випадках - на потерпілого. А доказування даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, що характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає.*(Процитувати ст..92 КПК).*

Процесуальний порядок збирання доказів визначений у ст..93 КПК України.(Процитувати та прокоментувати положення ст..93 КПК)

Збирання доказів, полягає у їх виявленні повноваженою особою, а також поданні доказів сторонами процесу.

Закріплення доказів – відбувається лише способами і в тих формах, що встановлені КПК. Правильне додержання вимог закріплення доказів

забезпечує їх зберігання та можливість їх перевірки та оцінки.

Перевірка доказів проводиться шляхом їх аналізу, співставлення з іншими доказами, проведенням додаткових слідчих і судових дій з метою визнання доказів допустимими або їх спростування. Крім того, перевірка зібраних доказів дає можливість з'ясувати їх достовірність.

Оцінка доказів – це розумова діяльність, що здійснюється в логічних формах зі встановлення достовірності чи не достовірності доказів, зібраних по кримінальному провадженню та визначення їх значення для вирішення прийняття певного процесуального рішення.. Оцінка доказів відбувається на всіх стадіях кримінального процесу, регламентується ст.94КПК , в якій зазначено, що – особи, що ведуть процес, оцінують докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді всіх обставин кримінального провадження в їх сукупності.(*Процитувати ст. 94 КПК*)

Жоден доказ для суду, слідчого, прокурора немає наперед визначеної сили (ч. 2 ст. 94 КПК). Найважливішим принципом оцінки доказів у кримінальному процесі є всебічна, повна та об'єктивна їх оцінка. Цей принцип вимагає перевірки всіх можливих і передбачених версій, встановлення як обвинувальних, так і виправдувальних доказів, аналізу всіх наявних доказів.

Закон забороняє органам досудового розслідування і суду домагатися свідчень від обвинуваченого шляхом насильства, погроз та інших незаконних засобів.(ст. 87 КПК). Будь – яке відхилення від об'єктивності при оцінці доказів одних фактів і недооцінці інших, надання переваги одним доказам перед іншими, обвинувальний ухил у роботі органів розслідування і суду призводять на практиці до порушення закону, винесення необґрунтованих і незаконних вироків.

2. Джерела доказів у кримінальному процесі.

Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення мають право давати показання під час досудового розслідування та судового розгляду.

Свідок, експерт, потерпілий (за виключенням потерпілого у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення) зобов'язані давати показання слідчому, прокурору, слідчому суді, суду в установленому КПК порядку.

Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст.225 КПК. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них.

Особа надає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом.

Висновок або думка особи, яка надає показання, можуть визнаватися судом доказом, лише якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань (їх частини) і ґрунтуються на спеціальних знаннях в розумінні ст.101 КПК.

Якщо особа, яка надає показання, висловила думку або висновок, що ґрунтується на спеціальних знаннях у розумінні ст.101 КПК України, а суд не визнав їх недопустимими доказами в порядку, передбаченому частиною

другою статті 89 КПК України, інша сторона має право допитати особу згідно з правилами допиту експерта.

Сторони, потерпілий мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів.

Згідно ст.96 КПК України, з метою з'ясування достовірності показань свідка сторони кримінального провадження мають право ставити свідку запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка.

Для доведення недостовірності показань свідка сторона має право надати показання, документи, які підтверджують його репутацію, зокрема, щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність свідка.

Свідок зобов'язаний відповідати на запитання, спрямовані на з'ясування достовірності його показань.

Згідно ч.4 ст.96 КПК свідок може бути допитаний щодо попередніх показань, які не узгоджуються із його показаннями. В зв'язку з цим виникає ряд питань. Так, відповідно до ст.84 КПК показання, як і речові докази, документи, висновки експертів, є процесуальними джерелами доказів. При цьому і речові докази, і документи, і висновки експертів підлягають дослідженню в судовому засіданні. Водночас ч.4 ст.95 обумовлено, що суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст.225 Кримінального процесуального кодексу. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них. Виникає питання: Який сенс у допиті свідка з приводу попередніх показань, які не узгоджуються з його показаннями в суді (ч.4 ст.96 КПК)? Адже в будь-якому випадку суд не має права на них посилатись й обґрунтовувати ними своє рішення. А якщо суд не

може обґрунтовувати свої висновки й судові рішення показаннями, наданими слідчому та прокуророві й посилатися на них, то ким і яким чином буде дана оцінка цим свідченням як завідомо неправдивим (ст.67 КПК)?

Новим Кримінальним процесуальним кодексом (ст.97) передбачено можливість отримання показань з чужих слів. Показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи.

Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів.

При прийнятті цього рішення суд зобов'язаний враховувати:

- 1) значення пояснень і показань, у випадку їх правдивості, для з'ясування певної обставини і їх важливість для розуміння інших відомостей;
- 2) інші докази щодо питань, передбачених пунктом 1 цієї частини, які подавалися або можуть бути подані;
- 3) обставини надання первинних пояснень, які викликають довіру щодо їх достовірності;
- 4) переконливість відомостей щодо факту надання первинних пояснень;
- 5) складність спростування пояснень, показань з чужих слів для сторони, проти якої вони спрямовані;
- 6) співвідношення показань з чужих слів з інтересами особи, яка надала ці показання;
- 7) можливість допиту особи, яка надала первинні пояснення, або причини неможливості такого допиту.

Суд має право визнати неможливим допит особи, якщо вона:

- 1) відсутня під час судового засідання внаслідок смерті або через тяжку фізичну чи психічну хворобу;
- 2) відмовляється давати показання в судовому засіданні, не

підкоряючись вимозі суду дати показання;

3) не прибуває на виклик до суду, а її місцезнаходження не було встановлено шляхом проведення необхідних заходів розшуку;

4) перебуває за кордоном та відмовляється давати показання.

Суд може визнати доказами показання з чужих слів, якщо сторони погоджуються визнати їх доказами.

Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів, якщо підозрюваний, обвинувачений створив або сприяв створенню обставин, за яких особа не може бути допитана.

Показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами, відмінними від положень частини другої ст.97 КПК.

У будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони надаються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження.

Згідно ст.98 КПК України речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом.

В ч.2 ст.98 КПК зазначено, що документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки, зазначені в частині першій ст.98 КПК.

Згідно зі ст.99 КПК України документом як джерелом доказів є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що

встановлюються під час кримінального провадження.

В ч.2 названої статті зазначено, що до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною першою ст.99 КПК, можуть належати:

- 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні);
- 2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;
- 3) складені в порядку, передбаченому КПК, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;
- 4) висновки ревізій та акти перевірок.

Матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

Сторона кримінального провадження, потерпілий зобов'язані надати суду оригінал документа. Оригіналом документа є сам документ, а оригіналом електронного документа - його відображення, якому надається таке ж значення, як документу.

Дублікат документа (документ, виготовлений таким же способом, як і його оригінал) може бути визнаний судом як оригінал документа.

Для підтвердження змісту документа можуть бути визнані допустимими й інші відомості, якщо:

- 1) оригінал документа втрачений або знищений, крім випадків, коли він втрачений або знищений з вини потерпілого або сторони, яка його надає;
- 2) оригінал документа не може бути отриманий за допомогою доступних правових процедур;

3) оригінал документа знаходиться у володінні однієї зі сторін кримінального провадження, а вона не надає його на запит іншої сторони.

Сторона кримінального провадження, потерпілий мають право надати витяги, копії, узагальнення документів, які незручно повністю досліджувати в суді, а на вимогу суду - зобов'язані надати документи у повному обсязі.

Сторона зобов'язана надати іншій стороні можливість оглянути або скопіювати оригінали документів, зміст яких доводився у передбаченому цією статтею порядку.

Порядок зберігання речових доказів і документів та вирішення питання про них передбачений ст.100 КПК України.

Так, речовий доказ, який був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, повинен бути якнайшвидше повернутий володільцю, крім випадків, передбачених статтями 160 - 166, 170 -174 КПК України.

Речовий доказ або документ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, зберігається у сторони кримінального провадження, якій він наданий. Сторона кримінального провадження, якій наданий речовий доказ або документ, зобов'язана зберігати їх у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні. Речові докази, які отримані або вилучені слідчим, прокурором, оглядаються, фотографуються та докладно описуються в протоколі огляду. Зберігання речових доказів стороною обвинувачення здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Документ повинен зберігатися протягом усього часу кримінального провадження. За клопотанням володільця документа слідчий, прокурор, суд можуть видати копії цього документа, за необхідності - його оригінал, долучивши замість них до кримінального провадження завірені копії.

У разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй речового доказу вона зобов'язана повернути володільцю таку

саму річ або відшкодувати її вартість. У разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй документа вона зобов'язана відшкодувати володільцю витрати, пов'язані з втратою чи знищенням документа та виготовленням його дубліката.

Речові докази та документи, надані суду, зберігаються в суді, за винятком випадків, передбачених частиною шостою цієї статті, а також речових доказів у вигляді громіздких або інших предметів, що вимагають спеціальних умов зберігання, які можуть знаходитися в іншому місці зберігання.

Речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати по забезпеченню спеціальних умов зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню:

1) повертаються законному власнику або передаються йому на відповідальне зберігання, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

2) передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності - за рішенням слідчого судді, суду для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

3) знищуються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності - за рішенням слідчого судді, суду, якщо такі товари або продукція, що піддаються швидкому псуванню, мають непридатний стан;

4) передаються для їх технологічної переробки або знищуються за рішенням слідчого судді, суду, якщо вони відносяться до вилучених з обігу предметів чи товарів, а також якщо їх тривале зберігання небезпечне для життя чи здоров'я людей або довкілля

У випадках, передбачених цією частиною, речові докази фіксуються за допомогою фотографування або відеозапису та докладно описуються. У разі

необхідності може бути збережений зразок речового доказу, достатній для його експертного дослідження або інших цілей кримінального провадження.

У випадках, передбачених пунктами 2 - 4 частини шостої ст.100 КПК України, слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається з відповідним клопотанням до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, або до суду під час судового провадження, яке розглядається згідно зі статтями 171 - 173 КПК.

Реалізація, технологічна переробка або знищення речових доказів у випадках, передбачених цією статтею, здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Питання про долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом при ухваленні судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Такі докази і документи повинні зберігатися до набрання рішенням законної сили. При цьому:

1) гроші, цінності та інше майно, які належать обвинуваченому і були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, конфіскуються;

2) гроші, цінності та інше майно, які призначалися для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінальних правопорушень або винагороди за їх вчинення, конфіскуються;

3) майно, яке вилучене з обігу, передається відповідним установам або знищується;

4) майно, яке не має ніякої цінності і не може бути використане, знищується, а в разі необхідності – передається до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам на їх прохання;

5) гроші, цінності та інше майно, які були об'єктом кримінально-протиправних діянь, повертаються законним володільцям, а в разі не встановлення їх - передаються в дохід держави в установленому Кабінетом

Міністрів України порядку;

б) гроші, цінності та інше майно, набуте в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них передаються в дохід держави;

7) документи, що є речовими доказами, залишаються у матеріалах кримінального провадження протягом усього часу їх зберігання.

Спір про належність речей, що підлягають поверненню, вирішується у порядку цивільного судочинства. У такому випадку річ зберігається до набрання рішенням суду законної сили.

У відповідності зі ст.101 КПК України джерелом доказів є також висновок експерта. Висновок експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях.

Висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження. Експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність.

Запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта.

Висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнані або можуть бути визнані судом недопустимими.

Експерт, який дає висновок щодо психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, не має права стверджувати у висновку, чи мав підозрюваний, обвинувачений такий психічний стан, який становить елемент кримінального правопорушення або елемент, що виключає відповідальність за кримінальне правопорушення.

Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку.

Якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, експерти мають право скласти один висновок або окремі висновки.

У разі якщо згоди між експертами не було досягнуто, складається декілька висновків експертів (за кількістю точок зору) або один, у якому вступна і дослідницька частини підписуються всіма експертами, а заключна – окремими, під відповідними висновками або згідно з проведеними ними дослідженнями.

Висновок передається експертом стороні, за клопотанням якої здійснювалася експертиза.

Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути мотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирoku.

Згідно з вимогами ст.102 КПК України, у висновку експерта повинно бути зазначено:

1) коли, де, ким (прізвище, ім'я, по батькові, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза;

2) місце і час проведення експертизи;

3) хто був присутній при проведенні експертизи;

4) перелік питань, що були поставлені експертові;

5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;

6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;

7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його

попереджене про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, експерт має право зазначити про них у своєму висновку. Висновок підписується експертом.

3. Поняття і зміст процесу доказування

Згідно ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Як об'єктивна істина в цілому, так і окремі факти, обставини справи встановлюються слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом лише шляхом кримінально-процесуального доказування, під час якого збираються, перевіряються, оцінюються докази і на їх підставі приймаються й обґрунтовуються процесуальні рішення. Цим зумовлюється те, що доказування має найбільшу питому вагу в усій діяльності сторін кримінального провадження, осіб, яких вони залучають до цієї діяльності, а також те, що нормативне регулювання й теоретичне дослідження проблем доказування посідає чільне місце в кримінально-процесуальному праві, найважливішою складовою якого є доказове право, і в науці кримінального процесу, де провідну роль відіграє теорія доказів (її ще називають ученням про докази). У кінцевому підсумку в кримінальному процесі як науці, навчальній дисципліні, галузі права і практичній діяльності все зводиться до доказування і доказів, бо вони є основним змістом кримінального процесу.

Розглядаючи зміст кримінально-процесуального доказування більшість авторів виділяють два його види: доказування як дослідження фактичних обставин справи і доказування як логічне і процесуальне доведення визначеної тези, ствердження висновків по справі.

Кримінально-процесуальне доказування як дослідження – це поєднання практичних дій і мислення учасників кримінально-процесуальної діяльності. Його елементами є збирання, перевірка та оцінка доказів і їх джерел. На практиці ці елементи взаємопов'язані, тісно та нерозривно переплітаються. Їх виділяють з єдиного процесу доказування в наукових, педагогічних, нормотворчих та практичних цілях.

Щодо другого виду доказування в кримінальному процесі, то його найважливішими елементами є формулювання певної тези та наведення аргументів для її обґрунтування.

Кримінально-процесуальне доказування відрізняється від логічного доказування: воно не зводиться тільки до логічних операцій, а складається, в основному, із практичної діяльності щодо встановлення обставин вчиненого правопорушення. Особливістю встановлення істини у кримінальному провадженні є те, що правопорушення для сторони доказування – подія минулого, і тому доказування являє собою відновлення обставин його вчинення за інформацією, що залишилась у свідомості людей та на матеріальних об'єктах.

Отже доказування в кримінальному процесі полягає у збиранні доказів, їх закріпленні, перевірці, відповідній оцінці та отриманні обґрунтованих висновків в кримінальному провадженні..

Доказування в кримінальному судочинстві як різновид процесу пізнання є діяльністю розумовою, що протікає відповідно до законів логіки, у визначених логічних формах. Але разом з тим це є і практична діяльність, що суворо регламентується процесуальним законом.

Кримінально-процесуальне доказування регулюється нормами КПК, які в своїй сукупності називаються доказовим правом.

Отже, можна виділити два види кримінально-процесуального доказування. По-перше, доказування можна розглядати як власне дослідження обставин провадження. По-друге, доказування, як логічний процес. В цьому розумінні кримінально-процесуальне доказування

наближається до доказування в логіці. Однак в цілому ототожнювати їх не можна. Адже кримінально-процесуальне доказування – це, крім логічних операцій, ще й збирання фактичних даних.

Діяльність із доказування вини особи здійснюється на виконання обов'язку, який дістав назву “тягар доказування”. Досить велика група науковців під обов'язком доказування вбачає обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді і суду повно, всебічно і об'єктивно встановити шляхом збору, перевірки і оцінки доказів усі обставини, необхідні для правильного вирішення кримінального провадження, в тому числі встановлення яких забезпечує законні інтереси підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, інших учасників процесу. Однак є й інший погляд на обов'язок доказування, який полягає в обов'язку доведення винності особи у вчиненні кримінального правопорушення.. У той же час існує у теорії кримінального процесу і думка, що обов'язок доказування може переходити на підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та захисника.

Суперечливим у вітчизняній юридичній літературі є питання щодо мети доказування, здійснюваного у кримінальному процесі.

Традиційною є концепція, згідно з якою метою доказування є об'єктивна істина. Однак останнім часом ця концепція дещо похитнулася у зв'язку з появою концепції практичної достовірності, за якою метою доказування визнають достовірність знань, що дає можливість прийняти обґрунтоване рішення у кримінальному провадженні..

Противники об'єктивної істини стверджують, що:

- її сучасні прибічники обстоюють ідеологію інквізиційного кримінального процесу. З об'єктивною істиною тісно пов'язаний постулат про те, що жодне правопорушення не повинно залишатися нерозкритим, а винний – непокараним.

- вимога щодо встановлення об'єктивної істини є красивою на папері, але такою, що рідко реалізується на практиці.

Певна річ, концепція об'єктивної істини є вразливою як з теоретичного,

так і з практичного погляду.

Теоретична вразливість цієї концепції полягає в тому, що вона дійсно виправдовує інквізиційну конструкцію процесу. Адже остання вимагає встановлення істини будь-якою ціною.

У практичному плані концепція об'єктивної істини є вразливою через те, що вона оперує абстрактними схемами, тоді як під час кримінального провадження треба керуватися прагматичними міркуваннями.

Істину визначають як відповідність знань дійсності. Однак досліджувана дійсність вже в минулому. Тому матеріальні та ідеальні сліди є лише фрагментами дійсності, які скласти до купи вдається не завжди. Окрім того необхідно, щоб знання про дійсність були об'єктивними.

Про об'єктивну істину в кримінальному процесі можна вести мову як про пізнавальний ідеал, якого треба прагнути, але не завжди досягають. Нормативно визначити мету доказування неможливо. Врегулювати можна тільки шлях до її досягнення, яким є процедура доказування. Істина – відповідність нашого знання об'єктивній дійсності, а достовірність – це не тільки істинність, а й обґрунтованість цього знання. Будь-яка вірогідність істинна, але не будь-яка істина вірогідна. Інтуїтивна здогадка, гіпотеза, версія можуть бути істинні, але лише після їх обґрунтування, підтвердження певними доказами вони стають вірогідним знанням. Істина – це відповідність нашого знання дійсності, а обґрунтованість – відповідність його певним фактичним даним, які можуть бути як істинні, так і помилкові. Саме не співпадіння понять „істина” та „вірогідність” обумовило надання доказуванню у кримінальному процесі виразного пересвідчувального характеру. В цій сфері діяльності істину не можна вважати досягнутою, доки вона необґрунтована.

Адже в процесі доказування всі рішення по кримінальному провадженні повинні бути обґрунтованими, інакше висновок може бути далеким від об'єктивного. Тому метою доказування має бути не лише істина, а саме достовірність отриманих доказів.

Водночас кримінально-процесуальне доказування не є науковим в тому розумінні, що воно:

- 1) не ставить за мету пізнання закономірностей розвитку природи і суспільства (пізнавальну діяльність спрямовано на з'ясування обставин конкретного діяння);
- 2) не може тривати нескінченно, воно обмежене процесуальними строками;
- 3) здійснюється спеціальними суб'єктами за допомогою специфічних засобів, у визначеній кримінально-процесуальним законом формі.

Однак кримінально-процесуальне доказування має багато спільного з науковим пізнанням, передусім з історичним, бо досліджуються події минулого.

За своєю гносеологічною сутністю кримінально-процесуальне доказування є різновидом пізнання людиною дійсності. Тому в ньому застосовуються з урахуванням специфіки всі закони і категорії сучасної гносеології.

Доказування в кримінальному судочинстві як різновид процесу пізнання є діяльністю розумовою, що протікає відповідно до законів логіки, у певних логічних формах. Але разом з тим це і практична діяльність, суворо регламентована процесуальним законом. Обов'язок доказування обставин, передбачених ст.91 КПК, за винятком випадків, передбачених частиною другої ст.92 КПК України покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК випадках – на потерпілого. У ч.2 ст.92 КПК України зазначено, що обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає.

Уявлення про чуттєво-практичний рівень доказування як про початок останнього впритул підводить до визначення місця збирання доказів у структурі доказування.

У відповідності зі ст.93 КПК України збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку, передбаченому КПК.

Значення кримінально-процесуального доказування:

- правильне його здійснення дає змогу забезпечити реалізацію прав і законних інтересів всіх учасників кримінального процесу;
- всі питання, які виникають під час кримінально-процесуального провадження можна вирішити лише на підставі достовірно встановлених у ході доказування обставин;
- участь заінтересованих суб'єктів у доказуванні є гарантією реалізації принципів кримінального процесу;
- докази є підставою для прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні..

Таким чином, що стосується значення кримінально-процесуального доказування, то його не можливо перебільшити. Адже, говорячи про процес доказування у кримінальному провадженні, ми говоримо, насамперед, про те, що вирішується доля людини. І від того, наскільки правильно буде зібрано і оцінено весь доказовий матеріал, залежить правильність, законність судового рішення у кримінальному провадженні.

4. Елементи процесу доказування: збирання, перевірка і оцінка.

Перевірка доказів проводиться шляхом їх аналізу, зіставлення з іншими доказами, також шляхом проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій з метою пошуку нових доказів, підтвердження, або, навпаки, спростування доказів, вже раніше зібраних. Крім того, перевірка доказів проводиться з метою з'ясування питання про їх достовірність. Під перевіркою доказів як елементом доказування слід розуміти дослідження їх властивостей та ознак. Під властивостями доказової інформації розуміємо зовнішній прояв сутності

(тобто цілей, зв'язків існування та можливостей бути використаним за призначенням), що сформувалася під впливом події злочину. Ознаки доказу, з одного боку, характеризують його зміст на предмет достовірності, з другого боку, на предмет наявності доброякісної процесуальної форми. Основними способами перевірки є: 1) аналіз змісту кожного доказу окремо; б) співставлення з іншими доказами та джерелами їх походження; 3) провадження повторних або нових слідчих дій; 4) провадження оперативно-розшукових заходів та ін.

Оцінка доказів – це здійснювана в логічних формах розумова діяльність суб'єктів кримінального процесу, яка полягає в тому, що вони, керуючись законом, розглядають за своїм внутрішнім переконанням кожний доказ окремо та всю сукупність доказів, визначаючи їх належність, допустимість і достовірність, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення; висувають необхідні слідчі (судові) версії, вирішують, чи підтверджуються вони, встановлюють, чи є підстави для прийняття процесуальних рішень і проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, доходять висновку про доведеність або недоведеність окремих обставин справи й кримінального правопорушення в цілому із наведенням аналізу доказів у відповідних процесуальних рішеннях. Така діяльність відбувається безперервно, протягом усього процесу доказування, у тому числі під час збирання і перевірки доказів, і визначає формування висновків про доказаність (чи не доказаність) обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні.

Для кримінального процесу України характерним є те, що закон наперед не визначає сили і значення доказів. Навпаки, сила, значення та достовірність того чи іншого доказу визначаються щоразу слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом. Так, висновок експерта не є обов'язковим для слідчого, прокурора, слідчим судді та суду, оскільки, якщо

до того є відповідні підстави, вони мають право не погодитися з висновками експерта. Так, визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї вини не може розглядатися як доказ, що має особливе значення.

Основні положення оцінки доказів єдині для всіх етапів кримінального провадження і передбачені в ч.1 ст.94 КПК: «Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення». Згідно ч.2 ст.94 КПК жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Внутрішнє переконання – це тверда впевненість, яка склалася при провадженні у справі слідчого, прокурора, слідчого судді, суду щодо правильності оцінки всіх наявних у провадженні відомостей і доказів і всіх встановлених у справі фактів; і що правильним є отриманий висновок у всіх питаннях, які виникли під час розслідування та вирішення справи по суті. Це не є інтуїція, не є просте почуття. Внутрішнє переконання — це вивідне знання, що характеризується вірою в його надійність та готовністю діяти відповідно до нього. З однієї сторони, воно суб'єктивне, тому що є переконанням конкретного суб'єкта кримінального судочинства як людським почуттям; з другої ж сторони, воно об'єктивне, тобто має об'єктивну основу. Такою основою є докази, що мають місце в провадженні. Внутрішнє переконання в оцінці доказів необхідно розглядати в двох аспектах: як метод оцінки доказів і як результат такої оцінки. Як метод оцінки доказів внутрішнє переконання гарантується незв'язаністю, слідчого, прокурора, слідчого судді та суду оцінкою доказів, що дана іншим органом на будь-якому етапі стадії процесу; відсутністю правил щодо переваги одного виду доказів перед іншими. Внутрішнє переконання як результат оцінки доказів означає переконання слідчого, прокурора, слідчого судді та суду в достовірності

доказів і правильності висновків, до яких вони прийшли в ході кримінально-процесуального доказування. Але, враховуючи змагальну конструкцію сучасного кримінального процесу України, можна говорити про деяку специфіку формування внутрішнього переконання суб'єктів доказування за наявності обставин, з якими кримінально-процесуальний закон пов'язує обов'язковість врахування процесуальної позиції сторін при прийнятті рішень слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом.

Питанням належності та допустимості доказів як елементам доказування було присвячено чимало робіт вченими в області кримінально-процесуальної науки і практичних працівників органів розслідування і суду, оскільки інститути належності і допустимості доказів завжди пов'язані з гарантіями прав і свобод особи. У п.19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» зазначено, що «...згідно зі ст. 62 Конституції обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях, а також на доказах, одержаних незаконним шляхом. Докази повинні визнаватись такими, що одержані незаконним шляхом, наприклад тоді, коли їх збирання й закріплення здійснено або з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінально-процесуальним законодавством порядку, або не уповноваженою на це особою чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами».

Актуальність розгляду питань належності і допустимості доказів у кримінальному процесі визначається не тільки тим, що ці питання цілком не вивчені, але й тим, що у зв'язку з поставленим в Концепції судової реформи завданням переходу від репресивного до охоронного типу судочинства, а також новими змінами в законодавстві, проблема належності і допустимості доказів набула якісно нового змісту.

Під належністю доказів слід розуміти можливість використання їх для встановлення у кримінальному провадженні фактичних даних (відомостей

про факти), а також обставин, що підлягають доказуванню в силу існуючого між ними кримінально-процесуального взаємозв'язку.

Вимога належності доказів складається з двох критеріїв: 1) значення для провадження обставин, встановлюваних конкретними доказами, і 2) значення цих доказів для встановлення саме таких обставин. У даному випадку ця вимога нормативно закріплена в ст. 84 КПК, відповідно до якої доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Це загальне положення правової норми, що формулює одну з найважливіших властивостей процесуальних доказів, одержує конкретизацію в нормативному врегулюванні їх окремих видів, а також в закріпленні процесуальних прав і обов'язків сторін кримінального провадження, що беруть участь у доказуванні.

Отже, головним для визнання доказу у провадженні має вирішення питання про те, чи належать обставини і факти, для встановлення яких він використовується, до кола тих, котрі мають істотне значення для правильного вирішення кримінального провадження і, тим самим, підлягають доказуванню. Якщо належать, значить відповідають вимозі належності, а якщо не належать, то такій вимозі не відповідають і тому доказуванню не підлягають. При цьому для визнання доказу у провадженні не має значення, чи входять обставини і фактичні дані, ними встановлені, у коло тих компонентів предмета доказування, що безпосередньо передбачено ст. 91 КПК України, чи сформульовані вони в інших статтях КПК або відносяться до числа так званих «проміжних» фактичних даних і обставин, на підставі яких можуть бути встановлені компоненти предмета доказування, оскільки всі вони в кінцевому підсумку складають предмет доказування¹.

З розглянутих елементів (властивостей) доказування поняття

«допустимості доказу» у процесуальній і криміналістичній літературі розглянуте недостатньо, тому це питання не випадково протягом двох останніх століть знаходиться у центрі уваги вчених і практичних працівників, що займаються кримінальними провадженнями.

Допустимість – це властивість доказу, що характеризує його з погляду законності джерела фактичних даних (відомостей, інформації), а також способів одержання і форм закріплення фактичних даних, що містяться в такому джерелі, у порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законом, тобто уповноваженими на це особою або органом у результаті проведення ними слідчої дії при строгому дотриманні кримінально-процесуального закону, що визначає форми даної слідчої дії.

Як властивості доказу допустимість містить у собі чотири критерії (елементи, аспекти):

- 1) належний учасник, правомочний проводити процесуальні дії, спрямовані на одержання доказів;
- 2) належне джерело фактичних даних (відомостей, інформації), що складають зміст доказу;
- 3) належна процесуальна дія, застосована для одержання доказів;
- 4) належний порядок проведення процесуальної дії (судової або слідчої), яка використовується як засіб одержання доказів¹.

З огляду на те, що будь-яка діяльність людини містить у собі учасника діяльності, сам процес діяльності та його результат, то, природно, і стосовно кримінального судочинства основними об'єктами перевірки у викладених нижче правилах визначено: ознаки належного суб'єкта, ознаки належної процесуальної діяльності; ознаки належного закріплення результатів процесуальної діяльності.

Оскільки для встановлення умов належної перевірки необхідно визначити не тільки її об'єкти, але і процедуру самої перевірки, запропоновану нижче систему правил складають правила, що визначають допустимість доказів, а також правила, що визначають процедуру розгляду

питання про допустимість доказів.

До першої групи правил (що визначають допустимість доказів) відносяться:

перше правило – про належного суб'єкта – доказ повинен бути отриманий належним суб'єктом;

друге правило – про належне джерело – доказ повинен бути отриманий із належного джерела;

третє правило – про належну процедуру – доказ повинен бути отриманий з дотриманням належної правової процедури;

четверте правило – доказ не повинен бути отриманий на підставі неприпустимого доказу;

п'яте правило – доказ повинен містити дані, походження яких відомо і які можуть бути перевірені;

шосте правило – доказову силу доказу, що перевіряється, не повинна перевищувати небезпека несправедливого упередження.

Таким чином, допустимість доказу є одним із критеріїв оцінки доказів. Цікаво, що новий КПК наряду з роз'ясненням допустимості доказу містить і роз'яснення недопустимості доказу.

Так, згідно ч.1 ст.86 КПК, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом. В ст.87 КПК України дано визначення поняття недопустимості доказів саме через те, що вони отримані внаслідок суттєвого порушення прав та свобод людини.

Так, згідно ч.1 ст.87 КПК України недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

В законі визначені наслідки визнання доказу недопустимим. Так, в ч.2

ст.86 КПК вказано, що недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення.

Важливим є питання про визнання діянь істотного порушення прав і основоположних свобод людини. Так, у відповідності з ч.2 ст. 87 КПК України, суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння:

- 1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;
- 2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження;
- 3) порушення права особи на захист;
- 4) отримання показань від особи, яка не була повідомлена про своє право не давати показання;
- 5) порушення права на перехресний допит;
- 6) отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні.

У відповідності із ч.3 ст.87 КПК докази, передбачені названою статтею повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, коли вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.

Слід звернути увагу ще на один аспект, пов'язаний з визнанням доказів недопустимими. Йдеться про недопустимість доказів, які стосуються особи підозрюваного, обвинуваченого. Так, в ч.1 ст.88 КПК вказано, що докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого є недопустимими на підтвердження

винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Отже, йдеться про докази, що характеризують особу підозрюваного чи обвинуваченого або ж стосуються вчинення підозрюваним чи обвинуваченим інших правопорушень, що самі по собі не є предметом саме цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого. Зрозуміло, що вони можуть бути предметом іншого кримінального провадження і там будуть визнані допустимими.

Проте, законодавець, вказуючи про недопустимість доказів в названих ситуаціях, все ж таки залишає можливість визнати їх допустимими. Так, у відповідності із ч.2 ст.88 КПК докази та відомості, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого можуть бути визнані допустимими, якщо:

- 1) сторони погоджуються, щоб ці докази були визнані допустимими;
- 2) вони надаються для доказування того, що підозрюваний, обвинувачений діяв з певним умислом та мотивом, або мав можливість, підготовку, обізнаність, потрібні для вчинення ним відповідного кримінального правопорушення, або не міг помилитися щодо обставин, за яких він вчинив відповідне кримінальне правопорушення;
- 3) їх надає сам підозрюваний, обвинувачений;
- 4) підозрюваний, обвинувачений використав подібні докази для дискредитації свідка.

Крім того, законодавець визначає ще одну категорію доказів, які можуть бути визнані допустимими. Такими є докази щодо певної звички або звичайної ділової практики підозрюваного, обвинуваченого. Вони є допустимими для доведення того, що певне кримінальне правопорушення узгоджувалося із цією звичкою підозрюваного, обвинуваченого (ч.3 ст.88 КПК).

Питання допустимості доказів вирішує суд під час їх оцінки в нарадчій кімнаті при постановленні судового рішення (ч.1 ст.89 КПК).

Суд вирішує питання і про визнання доказу недопустимим у випадку встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду. Так, у відповідності із ч.2 ст.89 КПК у випадку встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате.

При цьому слід звернути увагу і на право сторін кримінального провадження, а також потерпілого під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими. Таке право їм надано у відповідності із ч.3 ст.89 КПК.

Врегульовуючи далі питання допустимості доказів, законодавець звертає увагу на значення рішень інших судів у цих питаннях. Так, у відповідності з ст.90 КПК рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили і ним встановлено порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою Україною, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів.

Як властивість доказу допустимість містить у собі чотири критерії:

- 1) належний учасник, правомочний проводити процесуальні дії, спрямовані на одержання доказів;
- 2) належне джерело фактичних даних (відомостей, інформації), що складають зміст доказу;
- 3) належна процесуальна дія, застосована для одержання доказів;
- 4) належний порядок проведення процесуальної дії, яка використовується як засіб одержання доказів.

В теорії кримінального процесу під належністю доказів розуміється можливість використання їх для встановлення у кримінальній справі фактичних даних (відомостей про факти), також обставин, що підлягають доказуванню в силу існуючого між ними кримінально-процесуального взаємозв'язку;

Згідно ст.85 КПК України належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Вимога належності доказів складається з двох критеріїв:

- 1) значення для справи обставин, встановлюваних конкретними доказами;
- 2) значення цих доказів для встановлення саме таких обставин.

Достовірність доказів означає, що вони правильно, адекватно відображають матеріальні і нематеріальні сліди.

Докази вважаються достатніми тоді, коли в своїй сукупності дають можливість установити всі передбачені законом обставини справи на тому рівні знання про них, який необхідний для прийняття правильного рішення при провадженні у справі.

Принцип всебічної, повної та об'єктивної оцінки доказів зобов'язує слідство і суд додержуватися максимальної об'єктивності, не допускаючи жодної упередженості та тенденційності. Об'єктивність в кримінальному процесі є завданням здійснення правосуддя і зміцнення законності, важливою умовою пізнання істини і необхідною гарантією охорони інтересів громадян. Принцип об'єктивності при здійсненні правосуддя вимагає, щоб кожен, хто вчинив злочин, зазнав справедливої кари і жоден безневинний не був притягнений до кримінальної відповідальності.

Виходячи з цього, жодна людина не може бути визнана винною і засудженою, допоки її вину не встановлять на основі беззаперечних доказів

по справі.

Оцінка джерела доказів з точки зору повноти відомостей, які в ньому містяться, здійснюється шляхом зіставлення відомостей, що відносяться до однієї і тієї ж обставини, із відповідним змістом аналогічного джерела доказів.

5. Предмет і межі доказування.

Предметом доказування називають коло обставин, що підлягають дослідженню і встановленню у кримінальному провадженні для його правильного вирішення.

Доказуванню підлягають (ст. 91 КПК):

- 1) Подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- 2) Винність обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, і мотив і мета його вчинення;
- 3) Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- 4) Обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- 5) Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Слідчий може під час розслідування кримінального провадження зробити висновки про те, що у провадженні достатньо доказів, які підтверджують, що саме ця особа, в цей час, у цьому місці здійснила конкретні протиправні дії, від яких наступили негативні наслідки і це передбачено нормою кримінального права. Тобто, в матеріалах

кримінального провадження є процесуально закріплені відповіді на запитання: 1.ЩО? 2.Хто? 3.Де? 4.Коли? 5.Чому? 6.Як? Яким способом? Чим? Якими знаряддям? Ця семичленна формула доказування має витоки ще із норм римського права.

З предметом доказування тісно пов'язано поняття межі доказування.

Межі доказування – це необхідна, достатня сукупність доказів, зібраних по кримінальному провадженню, яка забезпечує правильне його вирішення. Поняття межі доказування виражає кордони, обсяг і глибину дослідження всіх істотних обставин вчиненого кримінального правопорушення. (Приклад - хуліганство на стадіоні та привласнення стипендій бухгалтером)

В юридичній літературі поширена думка, що предмет і межі доказування співвідносяться між собою як мета і засіб їх досягнення. Неправильне визначення меж доказування може призвести до його звуження або необґрунтованого розширення. При звужуванні меж доказування деякі елементи предмета доказування будуть не достатньо досліджені, а значить висновки по кримінальному провадженню в цілому будуть недійсними. Необґрунтоване розширення меж доказування, зумовлює збирання фактичних даних, що не стосуються обставин вчиненого правопорушення.

Оскільки предмет доказування і вимога закону про всебічне, повне, об'єктивне дослідження всіх обставин справи однакові для стадії досудового розслідування і для стадії судового розгляду, то і межі доказування на цих стадіях повинні бути однакові. Але через пошуковий, дослідницький характер процесуальної діяльності на цих стадіях, а також неправильне або неточне визначення меж доказування ці межі них можуть і не збігатися. Суд не пов'язаний з висновками слідчого, але своє точне рішення, може винести в межах висунутого на досудовому розслідуванні повідомлення про підозру.

5.Загальна характеристика видів доказів.

Згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки

експертів (*ч.2 ст.84 КПК України*). Цей перелік є вичерпним.

Показання – це найбільш поширений вид джерела доказів (*ст..95 КПК*)
(*Процитувати ст..95КПК*)

Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Ст. 96 КПК регламентує процесуальний порядок з'ясування достовірності показань свідка, а ст. 97 КПК – показання з чужих слів.

Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань (ч. 1 ст. 65 КПК).

Свідками можуть бути особи незацікавлені у вирішенні справі, а також і зацікавлені у тому числі родичі, члени сім'ї, друзі обвинуваченого. Ці обставини, критичне ставлення до показань, повинні враховуватися при кінцевій оцінці показань зазначених свідків. Крім того, особи, що ведуть процес, зобов'язані перед допитом таких свідків роз'яснити вимоги ст. 66 КПК, тобто право відмовитись давати показання, про що зазначається у протоколі допиту чи судового засідання. Свідок попереджається про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань, та за відмову від дачі показань (ст. 67 КПК та ст.ст. 384, 385 КК України).

Показання потерпілого – потерпілий не зобов'язаний давати показання це його право. Але несе кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання (ст.384 КК України).Потерпілий зацікавлений у вирішенні справи, у зв'язку з тим, що у кожному разі йому завдана моральна, фізична або майнова шкода. Активним учасником процесу потерпілий стає з моменту набуття їм статусу потерпілого. Може бути допитаний про обставини, що підлягають ретельній перевірці, оцінці у сукупності з усіма обставинами, встановленими у справі (ст. 55-57 КПК).

Показання підозрюваного та обвинуваченого.(ст. 42 КПК).

Підозрюваний має право давати показання щодо його затримання або обставин, викладених у повідомленні про підозру, а також щодо всіх інших відомих йому обставин по кримінальному провадженні. Обвинувачений має право відмовитись від дачі показань. Як обвинувачений допитується тільки та особа відносно якої винесено складено обвинувальний акт, що надійшов до суду.

Як різновид показань обвинуваченого(підозрюваного) розрізняють *повне або часткове* визнання чи заперечення своєї вини у кримінальному провадженні, самообмову, обмову та алібі.

Самообмова – це показання обвинуваченого(підозрюваного), в яких він зізнається у вчиненні кримінального правопорушення, якого не скоїв, у менш тяжкому або більш тяжкому, перебільшує свою роль порівняно з тим, що є насправді. Мотивами самообмови можуть бути бажання виручити інших осіб, бути покараним за менш тяжкий злочин порівняно з вчиненим, сховатися на деякий час від слідства і суду в місцях позбавлення волі, погроза і підкуп з боку дійсних злочинців, співучасників, бажання неповнолітніх обвинувачених заслужити схвалення більш досвідчених злочинців, свого оточення.

Обмова – це показання обвинуваченого(підозрюваного), в яких він викриває (правдиво або неправдиво) інших осіб у вчиненні інкримінованого йому або іншого кримінального правопорушення. Мотивами можуть бути бажання уникнути від відповідальності, применшити свою вину, можливо, заслужити прихильність працівників міліції, слідчого.

Алібі – це твердження обвинуваченого(підозрюваного) про те, що він не міг бути виконавцем кримінального правопорушення, бо знаходився в іншому місці. Якщо заяву обвинуваченого(підозрюваного) про алібі не спростовано, кримінальне провадження підлягає закриттю, а суд першої інстанції повинен постановити виправдувальний вирок.

Показання обвинуваченого(підозрюваного), який дає свідчення відносно іншої особи, підлягає ретельній перевірці. Особливо критично слід

ставитися до показань одного обвинуваченого проти іншого співучасника, що спрямовані на усунення чи пом'якшення власної вини.

Речові докази.

Відповідно ст.98 КПК речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були:

- знаряддям вчинення кримінального правопорушення;
- предмети, що зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження;
- предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій;
- гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом;
- документи, якщо вони містять ознаки речових доказів.

Висновок експерта як доказ у кримінальній справі – це сукупність фактичних даних та відомостей, зібраних у кримінальній справі встановлених в результаті дослідження матеріальних об'єктів, проведених обізнаною особою з використанням спеціальних знань.

Для висновку експерта, як виду доказів істотним є те, що він є:

- 1) результатом дослідження;
- 2) виходить від особи, яка володіє спеціальними знаннями;
- 3) складається з додержанням встановленого процесуального порядку;
- 4) спирається на зібрані у справі докази.

Експерт дає висновки від свого імені, несе за нього особисту та кримінальну відповідальність. За необхідності слідчий може призначити комісійну експертизу (доручити кільком експертам), комплексну (залучити до експертизи спеціалістів різного фаху), додаткову, повторну. Висновок експерта для особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, суду не є обов'язковим, але непогодження з ним має бути вмотивованим у відповідній постанові, ухвалі, вироку (ч.3,4 ст.75 КПК).

Речові докази (ст.78 КПК)

Предмети, що можуть бути визнані речовими доказами, виявляються при огляді місця події, обшуку та проведенні інших слідчих дій. Обов'язково уважно оглянуті, сфотографовані, якщо це можливо, докладно описані протоколі огляду, і постановою приєднані до справи (ст.79 КПК). Речові докази зберігаються у запакованому, опечатаному вигляді при справі. Якщо це громіздкі або такі що неможливо тримати при справі – зберігаються у спеціальних приміщеннях або передаються на зберігання підприємством, установам. В окремих випадках, під розписку передаються на зберігання потерпілому.

Питання про речові докази вирішуються вироком суду або постановою слідчого, прокурора про закриття справи.

Процесуальний порядок зберігання речових доказів та вирішення питання про них регламентований *ст.100 КПК. (Процитувати ст.100 КПК).*

Документи (ст. 99 КПК).

Документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Ст.99 КПК надає перелік доказів, які мають ознаки документів *(Процитувати ст.99 КПК).*

Документи є джерелом доказів, якщо в них покладені або засвідчені обставини, що мають значення для кримінального провадження. У тих випадках, якщо документи зберегли на собі сліди злочину або були об'єктом злочинних дій, наприклад, знаряддям вчинення злочину, вони є речовими доказами. Отже, у документі, як самостійному джерелі доказів, має значення саме його зміст.

Документ, це завжди матеріальний об'єкт, має засвідчувальний або описовий характер, є джерелом доказів інформації лише у разі, якщо у ньому зафіксовані відомості про події (факти), що мають значення для правильного

вирішення кримінального провадження. Документ має бути одержаний у встановленому кримінальному процесуальному порядку і доданий до кримінального провадження.

Висновок експерта (ст.ст.101-102 КПК).

Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, що залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. *(Процитувати ст..101 КПК).*

Для висновку експерта як виду доказів істотним є те, що він:

- є результатом дослідження;
- виходить від особи, яка володіє певними спеціальними знаннями, без використання яких неможливе дослідження;
- складається з додержанням встановленого процесуального порядку;
- спирається на зібрані у кримінальному провадженні докази.

Вимоги до змісту експерта визначені у ст..102 КПК України *(Процитувати ст..102 КПК).*

.

6. Суб'єкти доказування.

7.

У відповідності з ч.1 ст.93 КПК збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом. Кримінальний процесуальний кодекс передбачає наявність двох сторін при здійсненні доказування у кримінальному провадженні: сторони обвинувачення і сторони захисту.

Стороною обвинувачення є прокурор. У відповідності до ст.36 КПК прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу, є самотійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних

повноважень, забороняється. Органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора.

Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів при проведенні досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений:

- 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК;
- 2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;
- 3) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;
- 4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках - особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК;
- 5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;
- 6) призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом;
- 7) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;
- 8) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;
- 9) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження

строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених КПК;

10) погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;

11) повідомляти особі про підозру;

12) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, у порядку, передбаченому КПК та законом;

13) затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;

14) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

15) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому КПК;

16) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому КПК;

17) доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні;

18) перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України;

19) доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;

20) оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому КПК;

21) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК.

Участь прокурора в суді є обов'язковою, крім випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом.

Право на подання апеляційної, касаційної скарги, заяв про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами мають також незалежно від їх участі в судовому провадженні службові особи органів прокуратури вищого рівня: Генеральний прокурор України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори, їх заступники.

Генеральний прокурор України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори, їх заступники мають право доповнити, змінити або відмовитися від апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, внесеної ними або прокурорами нижчого рівня.

У судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку, Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами можуть брати участь службові особи органів прокуратури вищого рівня.

Генеральний прокурор України, його заступники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори своєю мотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування.

Стороною обвинувачення виступають також органи досудового розслідування. Так, у відповідності до ст.38 КПК органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи:

- 1) органів внутрішніх справ;
- 2) органів безпеки;
- 3) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;
- 4) органів державного бюро розслідувань.

Досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноособово або слідчою групою.

При досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

Орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування.

Стороною обвинувачення виступає також керівник органу досудового розслідування. Так, згідно ч.1 ст.39 КПК керівник органу досудового розслідування організовує досудове розслідування.

У відповідності із ч.2 названої статті керівник органу досудового

розслідування уповноважений:

1) визначати слідчого (слідчих), який буде здійснювати досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначити старшого слідчої групи, який керує діями інших слідчих;

2) відсторонити слідчого від проведення досудового розслідування мотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначити іншого слідчого у випадку наявності підстав, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом, для його відводу або у випадку неефективного досудового розслідування;

3) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора;

4) вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим;

5) погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом;

6) здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого;

7) здійснювати інші повноваження, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом.

Стороною обвинувачення виступає також слідчий органу досудового розслідування. Згідно ч.1 ст.40 КПК слідчий органу досудового розслідування несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій.

У відповідності із ч.2 ст.40 КПК слідчий уповноважений:

1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом;

2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у

випадках, встановлених Кримінальним процесуальним кодексом;

3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

4) призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом;

5) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукові) дії;

6) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;

7) за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;

8) приймати процесуальні рішення у передбачених цим Кримінальним процесуальним кодексом випадках, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ст.284 Кримінального процесуального кодексу;

9) здійснювати інші повноваження, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом.

Згідно ч.3 ст.40 КПК у випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні.

Згідно ч.5 ст.40 КПК слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те

законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого. Дізнавач несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення дізнання. Дізнавач зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються в письмовій формі.

Дізнавач уповноважений:

1) починати дізнання за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;

2) проводити огляд місця події, обшук затриманої особи, опитувати осіб, вилучати знаряддя і засоби вчинення правопорушення, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або виявлені під час затримання, а також проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених цим Кодексом;

3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, установлених цим Кодексом, відповідним оперативним підрозділам;

4) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій;

5) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;

6) за результатами розслідування скласти обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;

7) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за

наявності підстав, передбачених статтею 284 цього Кодексу;

8) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

Дізнавач, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення дізнавача.

Оперативні підрозділи також можливо віднести до сторони обвинувачення, адже згідно ч.1 ст.41 КПК оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. А у відповідності із ч.2 ст.41 КПК під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого.

Стороною захисту виступають підозрюваний і обвинувачений. Так, згідно ч.1 ст.42 КПК підозрюваним є:

1) особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276 – 279 КПК, повідомлено про підозру або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Згідно ч.2 ст.42 КПК обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому статтею 291 Кримінального процесуального кодексу.

В ч.3 ст.42 КПК перераховані права підозрюваного і обвинуваченого. Так, підозрюваний, обвинувачений має право:

1) знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують;

2) бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом, а також отримати їх роз'яснення;

3) на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПК та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату;

4) не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;

5) давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати;

6) вимагати перевірки обґрунтованості затримання;

7) у разі затримання – негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями статті 213 Кримінального процесуального кодексу;

8) збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази;

9) брати участь у проведенні процесуальних дій;

10) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу;

11) застосовувати з додержанням вимог Кримінального процесуального кодексу технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосовування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються

інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);

12) заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо;

13) заявляти відводи;

14) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому статтею 221 КПК, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 КПК;

15) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;

16) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом;

17) вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердились;

18) користуватись рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави.

В ч.4 ст.42 зазначені додаткові права обвинуваченого. Так, обвинувачений також має право:

1) брати участь під час судового розгляду у допиті свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

2) збирати і подавати суду докази;

3) висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження;

4) виступати в судових дебатах;

5) знайомитися з журналом судового засідання та технічним записом судового процесу, які йому повинні надати уповноважені працівники суду, і подавати свої зауваження;

6) оскаржувати в установленому Кримінальним процесуальним кодексом порядку судові рішення та ініціювати їх перегляд, знати про подані на них апеляційні та касаційні скарги, заяви про їх перегляд, подавати на них заперечення.

Стороною захисту є також виправданий і засуджений. Так, згідно ч.1 ст.43 КПК виправданим у кримінальному провадженні є обвинувачений, виправдувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили.

Згідно ч.2 ст.43 КПК засудженим у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили.

В ч.3 ст.43 КПК зазначено, що виправданий, засуджений має права обвинуваченого, передбачені статтею 42 Кримінального процесуального кодексу, в обсязі, необхідному для його захисту на відповідній стадії судового провадження.

Стороною захисту виступає також законний представник підозрюваного, обвинуваченого. Так, згідно з ч.1 ст.44 КПК якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана в встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом із ним залучається його законний представник.

В ч.2 ст.44 КПК зазначено, що як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни, піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний.

Що стосується ролі законного представника в процесі доказування, то

згідно ч.5 ст.44 КПК законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику.

Стороною захисту виступає також захисник. Згідно ч.1 ст.45 КПК захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

У відповідності з ч.4 ст.46 КПК захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених статтею 50 КПК, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду.

У відповідності з ч.5 ст.46 КПК захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту - такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості. Такі зустрічі можуть відбуватися під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування.

Суб'єктом доказування у кримінальному судочинстві виступає також потерпілий. Згідно ч.1 ст.55 КПК потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

В ч.3 ст.55 КПК зазначено, що потерпілим є також особа, яка не є

заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Як суб'єкт доказування потерпілий наділений певними правами. Так, у відповідності з ч.1 ст.56 КПК протягом кримінального провадження потерпілий має право:

- 1) бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені КПК;
- 2) знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування;
- 3) подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду;
- 4) заявляти відводи та клопотання;
- 5) за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла;
- 6) давати пояснення, показання або відмовитися їх давати;
- 7) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК;
- 8) мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг;
- 9) давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження;
- 10) на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом;
- 11) знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, в порядку, передбаченому КПК, у тому числі після відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 КПК, а також знайомитися з матеріалами кримінального

провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження;

12) застосовувати з додержанням вимог КПК технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд вправі заборонити потерпілому застосовувати технічні засоби при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення даних, які містять таємницю, що охороняється законом чи стосується інтимних сторін життя людини, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);

13) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення у випадках, передбачених КПК;

14) користуватися іншими правами, передбаченими КПК.

Згідно ч.2 ст.56 КПК під час досудового розслідування потерпілий має право:

1) на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим;

2) отримувати від уповноваженого органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію;

3) подавати докази на підтвердження своєї заяви;

4) брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі;

5) отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування.

У відповідності з ч.3 ст.56 КПК під час судового провадження в будь-якій інстанції потерпілий має право:

- 1) бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду;
- 2) брати участь у судовому провадженні;
- 3) брати участь у безпосередній перевірці доказів;
- 4) підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення;
- 5) висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому, а також висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- 6) знайомитися з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом кримінального провадження в суді;
- 7) оскаржувати судові рішення в порядку, передбаченому КПК.

Згідно ч.4 ст.56 КПК на всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення. У передбачених законом України про кримінальну відповідальність та КПК випадках примирення є підставою для закриття кримінального провадження.

Учасником доказування у кримінальному судочинстві виступає також представник потерпілого. Так, згідно ч.1 ст.58 КПК представником потерпілого у кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником. У відповідності з ч.2 ст.58 КПК представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником в кримінальному провадженні. Представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику (ч.4 ст.58 КПК).

Учасником доказування є також законний представник потерпілого.

Так, згідно ч.1 ст.59 КПК якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з нею залучається її законний представник.

Що стосується питань участі законного представника потерпілого у кримінальному провадженні, то у відповідності з ч.2 ст.59 КПК питання участі законного представника потерпілого у кримінальному провадженні регулюється згідно з положеннями ст.44 Кримінального процесуального кодексу.

Згідно ст.92 КПК обов'язок доказування обставин, передбачених ст.91 Кримінального процесуального кодексу, за винятком випадків, передбачених частиною другої цієї статті, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК випадках, - на потерпілого.

Що ж стосується обов'язку доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, у відповідності із ч.2 ст.92 КПК, покладається на сторону, що їх подає.

У відповідності із ч.2 ст.9 КПК Прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

У відповідності із ст.22 КПК кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК.

Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також

на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК.

Принцип змагальності проявляється в процесі доказування також в тому, що під час кримінального провадження функції обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той же орган чи службову особу.

Захист в ході кримінального провадження здійснюється підозрюваним або обвинуваченим, його захисником або законним представником.

При цьому суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

Реалізація сторонами обов'язку доказування являє собою спростування припущення про невинуватість особи, а тому теоретично та практично пов'язано зі змістом принципу презумпції невинуватості. Під презумпцією невинуватості розуміють вимогу, згідно з якою підозрюваний, обвинувачений або підсудний вважається невинуватим, доки його винуватість у вчиненні злочину не буде доведена у порядку, передбаченому законом, і встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Презумпція невинуватості отримала свій безпосередній вираз у Конституції України (ст.62). Вона впливає також з конституційної вимоги забезпечення доведеності вини (п.3 ст.129) і ряду норм КПК, у тому числі ч.1 ст.17, у відповідності з якою особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Як уже вище зазначалось, обов'язок доказування лежить на стороні обвинувачення. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи.

Крім того, згідно названого принципу, підозра, обвинувачення не може

ґрунтуватися на припущеннях, а також на доказах, отриманих незаконним шляхом. А це в свою чергу означає, що обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і постановляє лише за умови, коли в ході судового розгляду вина обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення доведена. Отже, тільки повна доведеність обвинувачення є підставою для постановлення обвинувального вироку і призначення покарання. Коли ж вина обвинуваченого не доведена, то має бути постановлений виправдувальний вирок, за яким особа визнається невинуватою. У разі ж виникнення сумнівів щодо доведеності вини особи, суд у відповідності із ч.4 ст.17 КПК усі такі сумніви повинен тлумачити на користь такої особи.

В ч.5 ст.17 КПК зазначено, що поведження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вирокком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою.

Тому при здійсненні кримінального провадження треба вживати заходів для перевірки таких обставин, що вказують на можливу невинуватість підозрюваного чи обвинуваченого. Із презумпції невинуватості випливає і вимога, щоб у ході досудового розслідування і при підготовчому провадженні обвинувачення було обґрунтоване наявними у провадженні доказами.

Презумпція невинуватості звернена до сторін, які здійснюють діяльність у кримінальному провадженні. Слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд в силу вимог закону зобов'язані виходити з припущення про невинуватість підозрюваного або обвинуваченого, поки на підставі зібраних доказів вони не дійдуть достовірного висновку про його винуватість і не сформулюють цей висновок у відповідному підсумковому процесуальному рішенні – обвинувальному акті чи вироку. Докази, що становлять сукупність як підґрунтя для притягнення особи до кримінальної відповідальності, можуть одержуватися лише з дотриманням кримінально-процесуальної

процедури, тобто обвинувачення не може будуватися на недопустимих доказах (ч.1 ст.87 КПК). Так, у відповідності з названою статтею недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Недоведена винуватість обвинуваченого юридично прирівнюється до доведеної невинуватості. Всі сумніви щодо доведеності вини, якщо вичерпані можливості їх усунення, а також сумніви в тлумаченні закону вирішуються на користь підозрюваного, обвинуваченого, підсудного. Виходячи з конституційного положення про те, що «ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину» (ст.62), КПК встановлює, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили(ч.1 ст.17 КПК). А згідно ч.1 ст.92 КПК обов'язок доказування обставин, передбачених ст.91 Кримінального процесуального кодексу, за винятком випадків, передбачених частиною другої цієї статті, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК випадках – на потерпілого.

Виходячи із принципу публічності (ст.25 КПК) прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Виступаючи стороною обвинувачення названі суб'єкти при здійсненні доказування у

кримінальному провадженні виступають стороною обвинувачення. А у відповідності із ч.2 ст.93 КПК сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом.

Саме тому всі учасники кримінального процесу, які представляють сторону захисту (підозрюваний, обвинувачений, законний представник підозрюваного, обвинуваченого, виправданий, засуджений) не зобов'язані спростовувати обвинувачення. Вони мають право брати участь у доказуванні у відповідності із ч.3 ст. 93 КПК. Так, сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 Кримінального процесуального кодексу. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.

Установлений КПК обов'язок захисника (ст.47) використовувати засоби захисту, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які

спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого не означає, що він має доводити невинуватість через обов'язкове подання доказів. Захисник може обмежитися обґрунтованим твердженням, що обвинувач не встановив обставини предмета доказування (ст.91 КПК). Активність або пасивність захисника в процесі доказування – питання тактики та його професійної підготовки, хоча чинне законодавство і закріплює низку прав (ст.46 КПК), реалізуючи які захисник може брати активну участь у доказуванні. Так, згідно ч.4 ст.46 КПК захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст.50 КПК, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду.

В ч.5 ст.46 КПК зазначено, захисник має право бути присутнім під час допиту та інших процесуальних дій, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості. Такі зустрічі можуть відбуватись під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування.

джерел доказів, закріплених в Кримінальному процесуальному кодексі України.